

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

С.Я. КОВАЛЬЧУК,
к.е.н., доцент, Вінницький національний аграрний університет

Регіональні особливості попередження впливу дії кризових явищ на розвиток аграрних відносин

У статті розглядається вплив світової фінансово-економічної кризи на розвиток аграрних відносин в регіонах України. Визначено внутрішні та зовнішні фактори впливу на структурні складові ресурсозабезпеченості сільськогосподарського виробництва в регіонах України.

Ключові слова: аграрні відносини, світова фінансово-економічна криза, стабільний розвиток, інноваційні технології, експортний потенціал, продовольча безпека.

В статье рассматривается влияние мирового финансово-экономического кризиса на развитие аграрных отношений в регионах Украины. Определены внутренние и внешние факторы влияния на структурные составляющие ресурсообеспечения сельскохозяйственного производства в регионах Украины.

Ключевые слова: аграрные отношения, мировой финансово-экономический кризис, стабильное развитие, инновационные технологии, экспортный потенциал, продовольственная безопасность.

In the article influence of world financial-economic crisis is examined on development of agrarian relations in the regions of Ukraine. Certainly internal and external factors of influence are on the structural constituents of resource security of agricultural production in the regions of Ukraine.

Keywords: agrarian relations, world financial-economic crisis, stable development, innovative technologies, export potential, food safety.

Постановка проблеми. Українська національна економіка в певній мірі інтегрована в світове господарство, і тому вона не змогла залишитися узбіч від тих економічних тенденцій, які стали наслідком загальносвітової фінансової кризи. Депресія на світових ринках продовольства, що є наслідком світової фінансової кризи, яка спостерігається протягом останнього часу, ускладнює ситуацію в аграрному секторі. Світова фінансово-економічна криза тим чи іншим чином порушує баланс аграрних відносин між суб'єктами господарської діяльності.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Неврегульованість взаємовідносин між регіонами та центром, а також слабкі міжрегіональні відносини – все це в сучасний час зумовлює і загострює економічну роз'єднаність та сприяє розвитку дезінтеграційних процесів. Велика диспропорція у сфері економічного розвитку регіонів спричинена проблемами, що позначаються на розвитку і становленні аграрних відносин. Характер та ступінь впливу дії кризових явищ на розвиток аграрних відносин у країні досліджувалися вченими – П.І. Гайдуцьким, В.А. Борисовою, В.М. Гангановим, В.Г. Галанцем, М.Я. Дем'яненком, П.К. Канівським, А.С. Лисецьким, А.Г. Мазуром, П.М. Музикою, В.Я. Месель-Веселяком, П.Т. Саблуком, О.В. Шубравською. Вітчизняна агроекономічна наука ще недостатньо впливає на збалансування диспропорцій в розвитку господарств регіонів. Саме тому економічний розвиток регіонів залишається без належного пізнання та осмислення, негативно позначається на результатах господарювання.

Метою статті є визначення, яким чином світова фінансово-економічна криза порушує рівновагу подальшого розвитку аграрних відносин в регіонах України.

Виклад основного матеріалу. Аграрні відносини – це неподільна, відкрита і одночасно неоднорідна система економічних відносин, оптимальне функціонування якої забезпечує здійснення потреб її суб'єктів та є наслідком результативної віддачі основних її елементів. Ефективне функціонування аграрних відносин забезпечується її рухливою рівновагою, стійкістю і сталим розвитком [1, с. 37–39].

Світова фінансово-економічна криза порушила стабільний розвиток економіки країни в цілому, та зокрема аграрного сектору. До факторів недодержання стійкості економіки відносять: незадовільний стан інфраструктури, низький рівень пристосування трудових ресурсів до ринкових умов, недостатню підтримку розвитку підприємництва, відсутність інноваційної спроможності підприємств, деградацію навколишнього природного середовища та, як наслідок, низьку інвестиційну привабливість територій.

Характер та ступінь впливу дії кризових явищ на розвиток аграрних відносин в країні визначає як зовнішнє, так і внутрішнє середовище (див. рис.). Для факторів впливу зовнішнього середовища характерні загальні тенденції, принципи та норми дії, які розповсюджуються на всі регіони України. Тому для України це питання досить актуальне, адже аграрні відносини – одна з стратегічних складових національної економіки (в аграрній сфері формується до 20% ВВП). Стабілізація в найкоротші терміни і розвиток аграрних відносин стане одним із головних факторів піднесення вітчизняної економіки в умовах світової фінансової кризи [2, с. 105].

Забезпечення стабільного розвитку аграрних відносин в усіх регіонах України, за умов кризових явищ світової економіки, обумовлюється активізацією законодавчої та нормативно-правової бази [3]. У зв'язку з цим відмічено необхідність прийняття таких законопроектів: «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання негативним наслідкам впливу світової фінансової кризи на розвиток агропромислового комплексу»; «Про внесення змін до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» (щодо удосконалення механізмів державного цінового регулювання ринку сільськогосподарської продукції, страхування ризиків та кредитування сільськогосподарського виробництва, впровадження заходів для стимулювання розвитку тваринництва і реалізації соціальних програм на селі); «Про термінові заходи щодо мінімізації негативних наслідків фінансової кризи у хлібопекарській галузі»; «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України щодо сприяння виробництву та використанню біологічних видів палива»; «Про ідентифікацію та реєстрацію тварин», які передбачають:

– збільшення видатків на фінансування бюджетних програм і здійснення фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств через механізм здешевлення кредитів, бюджетної тваринницької дотації, діяльності Аграрного фонду, селекції у тваринництві, реформування, операцій фінансового лізингу вітчизняної сільськогосподарської техніки, державної підтримки сільськогосподарської дорадчої служби, функціонування аграрних вищих навчальних закладів, а також загального керівництва та управління у сфері агропромислового комплексу (для виконання фінансових зобов'язань перед Міжнародною радою по зерну і Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (ФАО);

Схема впливу антикризових заходів на розвиток аграрних відносин

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

– фінансування заходів по захисту, відтворенню та підвищенню родючості ґрунтів, здешевлення вартості страхових премій (внесків) фактично сплачених суб'єктами аграрного ринку;

– максимально можливий рівень підтримки сільськогосподарського виробництва, особливо в частині збільшення обсягів інвестування, також збереження й гарантування дії на тривалий період пільгового та спрощеного режиму оподаткування сільськогосподарських товаровиробників через фіксований податок, спеціальний порядок нарахування й використання ПДВ, пролонгацію до кінця року кредитів комерційних банків, часткову або повну сплату наперед їх відсотків за рахунок Державного бюджету;

– зважаючи на критичність ситуації, вважається за доцільним повернення до рівня минулих років тарифів на імпорт окремих видів продовольчих товарів;

– запровадження в найближчому майбутньому іпотеки з урахуванням використання можливостей застави права оренди на землі сільськогосподарського призначення;

– підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарського товаровиробника шляхом посилення позицій на світових ринках продовольства в умовах їх рецесій й поглиблення фінансової кризи;

– впровадження заходів державної підтримки тих галузей сільського господарства, які мають найвищу конкурентоспроможність на світових ринках;

– забезпечення механізмів гарантованої реалізації продукції на рівні міждержавних відносин; формування мережі вітчизняних трейдерських державних та комерційних структур;

– удосконалення дозвільної системи щодо зовнішньоекономічних операцій.

Запровадження таких заходів матиме результатом поживлення ділової активності сільськогосподарських товаровиробників, що, у свою чергу, призведе до збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, активізації інвестиційних процесів в аграрних відносинах, формування ринкової інфраструктури товарного ринку і системи контролю якості продукції. Аналітичне дослідження літературних джерел дозволило згрупувати фактори впливу антикризових заходів (див. рис.).

Проведені дослідження формулювання міри впливу факторів на стійкий розвиток аграрних відносин, за допомогою мультиколінеарних моделей, свідчить про те, що світова фінансова криза порушує розвиток інфраструктури сільського господарства. Зокрема, в Подільському, Придніпровському, Київському, Карпатському, Харківському, Південному, Донецькому, Північному регіонах низький рівень рентабельності сільськогосподарської продукції, що зводить до мінімуму збільшення коефіцієнта товарності сільськогосподарської продукції. Автором визначені чинники, які впливають на збільшення рівня товарності сільськогосподарської продукції, насамперед розширення міжрегіональних зв'язків, розвиток транскордонного співробітництва та ринкової інфраструктури, механізмів забезпечення паритету цін.

З огляду на те, що динамічний розвиток міжрегіонального та транскордонного співробітництва – одна із суттєвих особливостей сучасного етапу, воно може підвищити позитивний вплив

цього фактору на розвиток аграрних відносин [4, с. 23–45]. Перспектива розвитку даного напрямку в становленні аграрних відносин в регіональних економічних системах послаблює дію фінансової кризи. Прикордонна територія України охоплює 96 адміністративних районів та п'ять територій міських рад; 19 із 25 областей, тобто всі досліджені автором регіони держави, межують з іншими державами. Земельні ресурси цих територій становлять 18,5% від загальнодержавних, населення – 21,8%. Саме тому транскордонне співробітництво в час посилення глобалізації та регіоналізації світового простору є одним із найважливіших пріоритетів економічної інтеграції регіонів, що може послабити дію світової фінансової кризи на аграрне виробництво [5, с. 105].

У прикордонному поясі Карпатського регіону України в 1993 році було створено міжнародну асоціацію «Карпатський регіон», до якої увійшли: п'ять областей Угорщини, три сусідні воєводства Польщі, шість районів Словаччини та Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська й Чернівецька області України. Метою створення асоціації є організація та координація спільної діяльності, сприяння економічному, науковому, екологічному, сільськогосподарському, освітньому співробітництву, а також підтримка окремих проектів розвитку прикордонної інфраструктури сусідніх територій, сприяння контактам і співробітництву міжнародних організацій [5, с. 110].

У вересні 1995 року була підписана угода про створення євро регіону «Буг» між Бялоподляським, Холмським і Любелським воєводствами Польщі, Волинською областю України та Брестською областю Білорусі. Пізніше до цієї угоди приєдналася і Львівська область. Головним завданням діяльності євро регіонів «Буг» є: розробка стратегії розвитку євро регіону; створення інформаційної бази; залучення іноземних інвестицій; розробка і реалізація екологічних, сільськогосподарських проектів, у тому числі «Чистий Буг»; організація спільної ринкової інфраструктури [6, с. 96]. Створення євро регіону «Нижній Дунай» у серпні 1998 року забезпечує збалансований розвиток економічної діяльності в прикордонному Південному регіоні.

Пріоритетність створення євро регіонів саме на західних кордонах України не виключає можливості створення їх і на кордонах з Росією, що має багато позитивних моментів як для України, так і для Росії.

У 2003 році на східному кордоні України створено євро регіон «Дніпро» (Чернігівська область України, Брянська область Російської федерації Гомельська область Республіки Білорусь). У даний час проводиться відповідна робота щодо формування євро регіонів «Ярославна» (Сумська область України та Курська область Російської Федерації), «Дністер» (Вінницька, Одеська області України та прикордонні повіті Республіки Молдова). Досить реальною є перспектива створення євро регіонів «Слобожанщина», до якого на базі Харківської та Белгородської областей потім можуть бути приєднані інші прилеглі області – Сумська, Полтавська та Луганська з боку України та Курська і Воронежська з боку Росії. Опрацьовується питання щодо розробки проекту євро регіонів «Сян» (Львівська область України та Підкарпатське воєводство Республіки Польща); ведуться перемо-

вини щодо входження Миколаївської області України до євро-регіону «Померанія».

У 2005 році зроблено новий крок у взаємовідносинах Україна – ЄС у рамках ініціативи «Ширша Європа», якому посприяв останній етап розширення ЄС. Європейським Союзом запропоновано інструменти, які мали надати нового поштовху транскордонному співробітництву; більш того, у перспективі цей інструмент може бути поширений на всі регіони України, що стимулюватиме міжрегіональне співробітництво в цілому, і саме «Програми сусідства» мають потенціал стати таким знаряддям.

Сьогодні Україні запропоновано чотири програми: «Польща – Україна – Білорусь» (з індикативним бюджетом фінансування з боку TACIS 8 млн. євро на весь період), «Угорщина – Словаччина – Україна» (з індикативним бюджетом фінансування з боку TACIS 4 млн. євро на весь період), «Румунія – Україна» (з індикативним бюджетом фінансування з боку TACIS 6,5 млн. євро на весь період) та транснаціональну програму (ініціатива CAOSE3 (з індикативним бюджетом фінансування з боку TACIS 5 млн. євро на весь період для України та Молдови) [4, с. 34].

Досвід функціонування єврорегіонів на сьогодні вважається найефективнішою організацією транскордонного співробітництва. Процес інтегрування прикордонних територій України в світовий економічний простір у формі єврорегіонів стикається з певними проблемами та питаннями. Ефективне їх подолання в галузі аграрного виробництва можливе за умов:

1) налагодження формування повноцінної інфраструктури аграрного ринку, зокрема товарного, організації сучасної системи оцінки якості сільськогосподарської продукції на рівні європейських вимог;

2) забезпечення більшої самостійності у розвитку цих регіонів у створенні спільних ринків;

3) стимулювання повною мірою процесу інтегрування країни до світового ринку шляхом приєднання до Європейського господарського простору.

Наступним важливим напрямом протидії фінансовій кризі, що має позитивний вплив на коефіцієнт товарності сільськогосподарської продукції, є розвиток ринкової інфраструктури сільського господарства. Головною причиною несприятливого ринкового середовища в інфраструктурі аграрних ринків є те, що не досягнуто еквівалентного обміну між галузями національної економіки та аграрним виробництвом. Не реалізуються положення прийнятого Закону «Про ціни і ціноутворення», де основним фактором було досягнення еквівалентного обміну в економіці держави і де визначені механізми забезпечення паритету цін. Запровадження декларування оптово-відпускних цін на продовольчі товари посилює диспаритет цін для сільськогосподарських товаровиробників і знижує рівень економічної ефективності діяльності галузі [7, с. 49–53].

Модернізація тваринницьких комплексів, створення та функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів для особистих і фермерських господарств, державна підтримка сільськогосподарської дорадчої діяльності, створення гуртових ринків, поширення страхування ризиків, хеджування цін на

сільськогосподарську продукцію – все це необхідно для того, щоб ринок відповідав вимогам, які складаються в певний час і дають змогу інвесторам і керівникам сільськогосподарських підприємств бачити перспективу у збільшенні виробництва сільськогосподарської продукції і контролювати ризики. Важливим елементом в інфраструктурі аграрного ринку є Аграрний фонд, діяльність якого має спрямовуватися на стабілізацію ринків збуту сільськогосподарської продукції та цін на неї.

Збільшення обсягів сільськогосподарської продукції та ефективне використання сільськогосподарських угідь пом'якшують дію кризових явищ, тим самим збільшують прибутковність сільськогосподарських товаровиробників. Відтак, наступним напрямом протидії кризовим явищам є змістовне опрацювання напрямів ефективного використання аграрного природо-ресурсного потенціалу регіонів України, що дає поштовх для використання біоенергетичних технологій для вирощування рослинної сировини – груп високоенергетичних культур та розвитку органічного землеробства [1, с. 37–39].

Використання таких форм та джерел первинної енергії для виробництва палива, які доступні на регіональному рівні, дає змогу підвищити рентабельність сільськогосподарських підприємств і збільшити прибуток. Хоча вирішення цієї проблеми пов'язано з величезними ризиками і загрозами, переробка продукції сільського господарства на паливо-енергетичні компоненти є досить вагомим шляхом у пом'якшенні кризових явищ [8, с. 28]. Розвиток виробництва енергетичних культур – це потужний стимулюючий фактор для зміцнення аграрних відносин. Піднесення цього напрямку інтенсифікує потік інвестицій у сільське господарство, сприяє удосконаленню його інфраструктури.

Фахівці стверджують, що збільшення посівів сировини групи високоенергетичних культур до 10 відсотків загальної площі ріллі в Україні й переробка 75 відсотків врожаю на біопальне дасть змогу розв'язати проблему постачання енергоресурсів аграрному сектору за рахунок власного відновлювального джерела. Аналіз ситуації показав, що вже в 2007 році можливе налагодження малооб'ємного виробництва біопалива (до 300 т) у Подільському, Київському, Карпатському, Південному регіонах, де вирощуються енергетичні культури.

З агроєкологічної точки зору Полісся, Лісостеп мають найсприятливіші умови для вирощування енергетичних культур (озимого та ярого ріпаку). Поряд з традиційним регіоном – Карпатським, найбільш перспективнішими за аграрним природо-ресурсним потенціалом є Чернігівська, Сумська, Черкаська, Полтавська області, де за останні роки спостерігається стрімке зростання (20–25 разів) валових зборів енергетичних культур. Найбільше їх сіють – у Подільському та Київському регіонах. Проте виробництво енергетичних культур збільшилося скрізь по Україні, навіть у посушливих регіонах Криму, Одеської, Запорізької областей. Це обумовлено тим, що вирощування і переробка енергетичних культур на олію високорентабельні, а виробництво біодизеля неприбуткове. Енергетичні культури вигідно продавати в Європу, бо на них не поширюється податок на

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

олійні культури, який стосується лише соняшнику, льону й ріжю. Біопальне ж вигідно виробляти тільки за умови створення великих переробних комбінатів.

У свою чергу, створення зон концентрованого вирощування рослин з групи високоенергетичних культур з використанням сучасних технологій дає змогу:

- забезпечити гарантований збут сільськогосподарськими товаровиробниками енергетичних культур;
- удосконалити структуру земель сільськогосподарського призначення зокрема, оптимізувати площі сільськогосподарських угідь, зайнятих під енергетичними культурами;
- запровадити ґрунтозахисні системи землеробства, що полегшає в дотримання науково обґрунтованої сівозміни.

Ефективний розвиток аграрних відносин, в умовах фінансової кризи в Північному регіоні, забезпечить вирощування енергетичних культур, з урахуванням впровадження інноваційних технологій на забруднених або неродючих землях, що дасть змогу збільшити обсяги виробництва енергетичних культур у десятки разів. До того ж сама рослина з групи високоенергетичних культур має здатність очищати ґрунт від радіонуклідів, при цьому не збираючи їх у своєму насінні. Це мало б неабиякий позитивний результат в очищенні ґрунту після катастрофи на ЧАЕС.

Найбільш раціональним шляхом в період фінансово-економічної кризи на погляд автора є спеціалізація в напрямку органічного землеробства. Було б доцільне запровадження спеціалізації в цьому напрямку в Подільському, Харківському, Південному та Північному регіонах, частина яких визнана інститутом агрохімії і ґрунтознавства УААН, придатними для вирощування екологічно чистої продукції. В інших регіонах спеціалізацію з органічного землеробства доцільно впроваджувати за рахунок зменшення використання мінеральних добрив, хімічних засобів захисту рослин та інтенсивної механічної обробки ґрунтів. Вдалими можуть бути маловитратні технології, які в сучасний час замінюють традиційні.

Висновки

За результатами дослідження зроблено висновок, що попере-дження впливу дії кризових явищ на розвиток аграрних відносин може мінімізувати наслідки світової фінансової кризи, зокрема аграрний сектор економіки України може стати тим демпфером, який їх зведе до мінімуму. Спрямування антикризової державної аграрної політики на забезпечення продовольчої безпеки держави, вирішення програм соціального розвитку села, утвердження конкурентоспроможної продукції аграрного сектору на внутрішньому та зовнішньому ринках – всі розглянуті вище фактори дають змогу створити певні сприятливі умови для стійкого розвитку аграрних відносин в умовах світової фінансової кризи.

Література

1. Супрун О.М. Подолання наслідків кризи в аграрному секторі економіки / О.М. Супрун // Економіка АПК. – 2008. – №12. – С. 37–39.
2. Єранкін О.О. Формування маркетингових орієнтирів підприємств АПК України в контексті світової продовольчої кризи / О.О. Єранкін // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – №11. – С. 105.
3. Подолання впливу світової фінансово-економічної кризи та поступальний розвиток: Програма діяльності Кабінету Міністрів [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. Режим доступу: <http://www/kmu.gov.ua/>
4. Мікула Н.А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво [монографія] / Н.А. Мікула – Львів: ІРДНАН України, 2004. – 395 с.
5. Мазур А.Г. Регіональна парадигма суспільного розвитку / А.Г. Мазур – Вінниця: Книга–Вега, 2007. – 160 с.
6. Беленький П.Ю. Регіональна політика збалансованого соціально-економічного розвитку / П.Ю. Беленький, О.О. Другов // Регіональна економіка. – 2005. – №1. – С. 96–106.
7. Шкільов О.В. Заходи подолання кризових явищ на макrorівні країни та мікрорівні підприємств / О.В. Шкільов // Агросвіт. – 2009. – №3. – С. 49–53.
8. Калетнік Г.М. Створення біоенергетичних технологій для виробництва біопалива на інноваційних засадах / Г.М. Калетнік // Інвестиції: практика та досвід. – 2008. – №21. – С. 28–31.

Н.П. СІТНИКОВА,
к.е.н., докторант, НДІ

Стратегічне планування на регіональному рівні

У статті розглянуто систему стратегічного планування на регіональному рівні, її законодавче підґрунтя та основні складові. Також наведено огляд існуючого досвіду розроблення стратегічних документів розвитку регіонів та шляхів удосконалення системи стратегічного планування регіонального розвитку в Україні.

В статье рассмотрена система стратегического планирования на региональном уровне, ее законодательная база и основные составляющие. Также приведен обзор существую-

щего опыта разработки стратегических документов развития регионов и путей усовершенствования системы стратегического планирования регионального развития в Украине.

In the article we consider the system of strategic planning at the regional level, its legal framework and basic components. Also an overview of the existing experience on elaboration of strategic documents for regional development and ways to improve the strategic planning of regional development in Ukraine are provided.